

пӕшазы дон хрӕсань бӕдырамашвлан
к н ь и г а.

С. Лопатынан.

СОЛА БӔДЫРАМАШ ТОН
ИГШЫВЫШТЫ ГИШАН

249

694

МАРОБИЗДАТЫН ЛЫКМАШЫЖЫ
Цик ала Типографийшты пӕцатлымы
1928 и.

19x13

~~172~~
10

□
f

□

~~1728-9~~
102

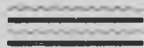
ПАШАЗЫ ДОН ХРЭСАНЬ БІДЫРАМАШВЛАН
К Н Ы И Г А .

Мар. Г.
2-509

С. ЛОПАТЫНАН.

Р. И. В. в ЛНГР.
СФЭВ. ЭКЗ. 4328
1928.

СОЛА БІДЫРАМАШ ТОН
ИГШЫВЫШТЫ ГИШАН

Киб. № 1300

МАРОБИЗДАТЫН ЛЫКМАШЫЖЫ
Цик ала Типографийшты пэцатлымы
1928 и.

Отпечатано
во 2-й Гос-
тинографии
М.А.О.
Тираж
1500 экз.
Канлит № 113

ЛЫДШЫВЛАЛАН

Кырык мары йылмы дон сирымашты, печатлымашты, шамакым пышкыдэмдышашланэн, „гласный“ манмы буквавла вѣлан точкывлам шѣндэн миат. Ти точкан буквавла лыдашат, сирашат когон апыртылыт. Лыдмы годымжы буквавла вѣлныш точкывлам анчэн кэмаш чѣнь лыдмашым тортишла. Йылмы, сѣнза ужын шоктыдэ пэлэштэн ак шоктат, шагал колта. Сэдындон шукыжок марла лыдаш лэлы, рушла куштылгырак маныт. Сирым годымжы гынь, итат попы: лыдмы гѣцат кѣнысыр. Йужы шамакэш точкывлам шѣндаш 6-7 кѣнак шагалаш вѣрэштэш. Кынамжы мыштыштыжок, хоть кыце цаца гѣньат, точкы шѣндаш йужы шамакэшыжы покшалан гѣньяг, шайылан гѣньат, ѣлы шамак хѣлаок монда. Лыдшыжы точкым лозэш кодэн-кодэн кэман шамаквلامок сэдок лыдэш.

Малан лыдын кэрдыт машанэда? малан сирышыжат точкывлам шѣндаш монда?

Тидэ ирэ мондымаш агыл. Йылмы закон сэмынь лишы мондымаш, ийылмы сѣралтыш сэмынь лишы кэрдымаш, манын мѣнь шанэм.

Тэвэ—„сирымаш“ „шѣлыкташ“, манмы шамаквлам анчалшаш. Тэхэнь шамаквлам точкывладэок лыдаш лиэш. „И“ дон „Э“ буквавла топылоток Ёшкэ паштэки-

шты шамакыштыш цила буквавламок пышкыдэмдэн миат. Шамак пингыдын тѣнгалалтэш гѣньат „Э“ дон „И“ паштэк пышкыдын шакта. Тэвэ тэхэнь шамаквля: тымэньтымылан, котылан, пышкыдэмдымаш, попэды-маш, тупыньэшла дэ молы вэсывлаат.

Бѣшкэтан, ирэ мары шамаквля лошты ти кок буквавла паштэк пингыдын шактымаш укэ ганьок. Пингыды дон пышкыды шамаквля гѣц лишы йѣгыр шамаквляшты дэ вэс халык гѣц пыртым шамаквляшты йужнам тиды тѣрэш ак тол. Тэхэнь тѣрэш толтыдым шамаквлям точкывла донок сираш лиэш. Нины шуку агылэн.

„Ок“ шактыман тѣнгаштартышы шамак пѣтартыш—кнѣигамок, тымэньшок, шимок, ипанок... пингыды шамакыштат, пышкыдыштат со пингыдын шакта. Шукэмдыш шамак пѣтартыш „вла“ топылоток пышкыдын шакта. Тидым шамак тон икварэш сирым годом точкывлям шѣндыдэок лыдаш лиэш.

Молы пышкыды шамаквляжым, лыдашат, сирашат куштылгы лижы манын, пѣтарлиш шамак пайэш вэлэ точкывлям шѣндымла. Покылажы „закон гармонии гласных“, манмы сэмынь, циланок пышкыдын лыдалтыт.

Тэнэ точкывлям кѣтыртэн сирымаш алык мариаланат кырѣк марын кнѣигажым лыдаш куштылтэн кѣрдэш. Хоть кыды шамакшымок кырык марыжат, алык марижат „гармонии гласных“ манмым йамдыдэок лыдын кѣрдыт. Тэнэ сирымаш, пѣцатлымаш, мѣнь шанымаштэм, ик „льитьэратурный“ манман мары йылмын лишашлык корныжым лишэмдэн кѣрдэш.

Данилов (Важмар).

Малан солаэш äза анчым пöртым (йäшлай) бштымла?

У блымаш кого алавлä гбц мындырала пбц-кэмыш солавлэшкät мындырталтэш. Сола блымаш вбд-ла йогэн вашталт миа. Ружгэ вэлэ уэмэш. Хрэсәнй игшывылан äза анчым пöртым (йäшлäm), мадмы—лыкым, икшбвб садым, тылык игшывы пöртым дä сäмырык хрэсәнй школым пачын миät. Нинывла гишан солашты кыцэла шон погын попат.

Йäл солаштыш äза анчым пöрт пачылтмым бды-рамашвла қолытат, вбцынза қорнышты, äльы öльцаш-ты полкын-полкын погынэн шагал, кыцэла шон кыты-раш тбнгалыт. Äза анчым вäрышкок миэн анчалшыжы, äза анчымжымоқ ужын гбнь, йäжон анчат манын бвыртэн утымэшкыжы моқтэн попа. Ужтымыжы гбнь, äза анчым пöрт гишан попымым бнэжат қолышт.

Солан манэш-манэш тон дä машанымаштон блым-жы пäлы. Шамдымы сола вätывла тамамат äштэн лыктыт. Қыдыжы брвэзывлалан тамгам (пэцатым) пиштät манын попэн каштэш; вэсыжы, вовсэшок брвэзывлам нäнгät манэш. Йужыжы налог дон лү-дыкта. Панавлашты гбнь, крэсты кыдашмы дон дä

антхрист кидыш кэмбидон лүдыктылыт. Тэнэ по-пэдылмышты дон икана иктыштым ситалыкок лүдык-тэн шьндатат, шаланат.

Кангыж кьрма паша тэрванымыкы бьрвэзывла-эдым йара пьртэш питырэн—питирэн кодэн, тэвэ ававлан йал солаштыш аза анчым пьртэт ышыш-кышты пыраш тьнгэлэш. Малан вэл мьнманжьн йалын гань агыл? Мьнман игшывынавлашты йалын гьц худа ылыт кьцэ?—манмы шамаквла лакташ тьнгалыт.

Сола бьдырамаш шукужоқ манэш-манэшлан дэ машавымашлан ьнбана, лишашлык пашамоқ шай-ылта. Йара эчэ ьлымашыжы ьшкэоқ мьнмам анцы-кыла шька, мары ватьвлалан аза анчымын, мадмы-лыкын кого кэрал сомлжым ажэд анчыктэн ьнбан-дарэнок миа.

Ышыш вацмым ньимадонат мьнгэш почкэи ат лық. Цила аван ышышток ти шанықалымаш пьрта ьлнэжы, тьнгал вэлэ ақ мыштэп: укэ лүдыкта.

Вуй йьр шаналтэн мыштышы цьр бьдырамаш-влажы сола йьдэоқ ылыт. Пашкуды сола бьрвэзывлан у сэмынь ьлымаштым анчаш лүдтэоқ миэн, оқса момыштымат дэ паша тьнгалмыштымат шекланьдэоқ йадышт тэргэн налын кэрдыт. Анчэт тэвэ, ьшкэ солаэшат аза анчым пьртым ььнынлаоқ лыктын кэрдьт.

Сола бьдырамашын пашажым палымла. Кид колтэн тьды тухат ақ сьнзы: нунжықым нунштылэш, күэштэш, вьдым намалэш, тыгырым мышкэш, цорт кьргым ирыкта, вольықым анча, нырышкат, пичишкат шьэш. Тиды ситыдымэш пьрт цьц эчэ бьрвэзы, кьды куды-йишыштыжы иқ пьртышток коқ-қым шэшкь, цилаш-

тѣнок Ырвэзывла. Кӑнгыж кѣрма пӑша годым цӑшы-
жок шӑргым Ышта. Ик кидпашажок шӑрныла чу-
чеш. Шудымат, киндымат жӑпеш погӑн шокташ кӑ-
леш. Цила пӑшашкок кӑрал сӑмынь кид миен шоеш
гѣнь вӑлӑ, пӑша йонеш миа. Сотӑммы сӑмыньок кӑ-
тат йыд лимыкы ижы токышты толын пырат. Йуж-
намжы нырышток амалат. Шуды годымжы гѣнь,
йытшы-кӑчыжы алыкышток ӑртарат. Пӑша годым ӑва-
вла анчаш агыл, пукшашат ак йӑрсӑп. Игшывышты
льӑвыра ара вӑлӑ, цӑра мѣшкыра, тагылья онан, тып-
ка вуйа льургӑ мӑгырӑн, шужӑн каштыт. Ӓвавлан
шӑмышты коршта ыльнӑжы дӑ, ньимат ат Ышты. Ӓрва
гуды тӑмжы, манмы щамак сӑмыньӑт, цѣзы шыпшы-
лан сыкыр пырмы инзыкым савыц лаштыкӑш
тѣкал пуаат, кыргышталшывлаштылан-иктыжылан сы-
кыр нӑрым, вӑсыжылан ламытым кычыктӑн, цѣзы
шыпшыжым сӑкалтаат мѣнгешок нырышкы мырыкта.
Льӑвыра нӑрӑтвла саслӑн урмыж вӑлӑ қодыт.

Нырышты ӑзажым капна Ымылӑш пиштаат пыр-
мы сыкыран савыц инзѣкшѣм кӑрыл пуа. Ситыды-
машӑшыжы ӑчӑ, ӑза амалыжы манын, пырмы мақым
пукшӑн шѣнда. Ышкӑжы гѣнь, вуйжымат ак лӑктал,
со тѣрӑдеш. Ӓзажы мӑгырӑн—мӑгырӑн йукшымат
йамда.

Ӓнам пѣтараш цаца. Тагылья, виш онан, торанжы
кодымы Ырвэзывлаӑт, ӑшыштыжок.

Ырвэзывлам Ышкӑ вуйа торан питырӑн кодымы
дон пиш шука сӑмынь лиеш.

Ик сола гѣц тӑвӑ мам ти гишан сират:

„Солашты Ырвэзывла Ышкӑтышток кодыныт тӑ,
мадмыла, ӑрвагудӑш тылым пижыктӑн колтӑныт.

Пэл цашышток 20 пөрт йылэн кэн. Тылым цараш лиешат ылын да, когорак-влашты цилән нырышты ылыныт, капкылок толын кэртэлыт вэрэмаэт эртэн кэн“.

Ты солашток шбйжым кым Ёрвэзы коловэцышкы валэн кэнбт. Матмыла кымытынат вбд лыкмы лангышышкы пырэн сбнзыныт ылын, кэрэмжы шүтлалт кэнат, лэлыцан лангышэт кымыльныштымат коловэц пындашкы валтэн колтэн. Мола Ёрвэзывла, кыргыж толын лүкташ цацэныт гбньат, силашты ситыдэат нымат бштэн кэртэлыт.

Тэхэным ашындарэн, ававлан шүмышты каржта. Тэхэнь самыньвлә сола йбдэок тыгыш лит.

Тэвэ эчэ вэс солашты тэнэ лин: аваштывла тырэдаш ләктын кэныт. Ёрвэзывлаэт виҗа гбц логэдылшы ўшқужым лыктын колтэнытат, ўшқуж ик изи бдырым логэн пуштын, пүэргаш Ёрвэзыжым ташкэн шбйндэн. Чуч колыдә. Когорак бдыржы өрк кбц кэн, цэрланаш вазын.

Йужнам эчэ ләктын кэатат, тыгыды Ёрвэзывлам 7 иаш ньанька кидэш анчаш бнбанэн қодат. „Ньанькаэт“ нбнын йбр кэчы мычкы пөртылэш: шипкаешат рбпшалта, кид мычкат Ёрзэн кыргышталэш мыралтэнат колта, мәгыралат колта. Амалэн кэатат олыцашкы кыргыжэш, Ёрвэзывлаштамат вара монда. Ёрвэзывлаэт уталгымэш шипкашты урмыж пәрдалыт.

Тэхэнь ньанькаэтвла арашбнә йарэ падырэштымымат пукшэн йүктэн шбйндат. Азавла пышкэдаш, уксынзаш тбнгалыт. Цэр пижэш. Тэхэнь анчымаш тон азавла шука солашты қолат.

Ныр гѳц йангылѳн толшы ѳваваштгарѳш Ёрвѳ-
зывля йук тон мѳгбѳрѳн кѳчалтыт, качкаш, йуаш
кѳчат, лицашты, тыгырышты льѳвыраг сѳнзын. Пѳр-
тышты сѳк вѳлѳ, анчалмѳтат ақ шо.

Шож лѳшкажым аналталын йѳлѳрѳк кычкышым
ѳва йѳмдылаш цаца. Шапы орѳнжым йаралталын Ёрвѳ-
зывляжым пукшаш йѳкташ вѳшка. Вара амалаш шы-
ралт вазѳшат, қолышы гань амалѳн кѳл.

Шошымѳт, кѳнѳжѳт, шѳжѳт, тѳлѳт ѳвалан сѳдок
ик орлык. Тѳхѳнѳ Ёлымашын пурѳ йѳжѳжѳ игшывы-
ланат икток ылѳш.

Тѳхѳнѳ Ёлымаш тон Ёлаш пырахымла.

Пырахаш гѳнѳ, сола йѳл дон йори игшывы ан-
чым пѳртвлам Ёштѳн вѳлѳ лиѳш. Цѳзы каршылан ѳза
йѳшлам (анчым пѳртѳйм), кыргышталшылан (3 иаш гѳц
8 и йѳктѳшлан) мадмы лыквлам Ёштѳн вѳлѳ.

Тидѳ вѳлѳ сола Ёдырамашвлалан палшымашым
пуѳн кѳрдѳш, кого шытыр гѳц кѳсѳрѳн кѳрдѳш. Ёшкѳ
игшывыштылан кѳнѳыл Ёлымашым Ёштынѳшты гѳнѳ
дѳ Ёшкымыштымат кѳнѳысыр гѳц карандынѳшты гѳнѳ,
цила хрѳсанѳ Ёдырамашланок ти палшышѳш пыток
пижаш кѳлѳш. ѳза анчым пѳрт (йѳшлѳ) дон, мадмы
лыквла гач вѳлѳ у шачыш у Ёлымашкы лѳктын шон
кѳрдѳш. Йѳргѳцышты шулықан Ёлымаш лиѳш гѳнѳ
вѳлѳ—пѳсѳй, шѳкландымы, пинѳды кид-йалан, таза кѳ-
пан игшывывла лит.

ѳза анчым пѳртын (йѳшлан) пайдажы маханѳ?

ѳза йѳшла дон игшывыжат, ѳважат пиш кого пай-
дам ужѳш. ѳза йѳшла игшывы шулыкым пѳрѳга,

нѣным колымаш гѣц ытара. Шотлэн нѣлмы: рѣспублькна мычкы и йѣдѣ тѣлык шотыдымы изи ѣзавла 2 мльион нѣры колат. Молы гѣц утларакшок хрѣсань куды йиш ло гѣц кѣнгыжым Ёрвѣзы вилѣш. Нѣны йѣндѣ пукшым дон дѣ пышкѣдмы дон пиш колат. Цѣзы каршы ѣзалан кѣнгыж пыток лѣдыш вѣрѣма ылѣш. Нѣным кѣнгыжым йѣжон. мыштѣн анчаш кѣлѣш.

Игшывы колымым кѣтыртынѣт гѣнь, нѣнын шулыкъштым пѣрѣгынѣт гѣнь, игшывы анчым пѣртвлам (йѣшлавлам) пачаш кѣлѣш.

Ѧза анчым пѣртышты вѣлѣ ѣза шулыкѣн лиѣш: вѣрѣмашты пукшат, вѣрѣмашты цѣвылтат, вѣрѣмашты амалтат. Тѣшты тѣды ирѣшты Ёла, тонышна гань шапы шипкаштышла арашына моло ак пынз. Тыгыржат, Ёшкѣжат ирѣ. Ѧза йѣшла Ёрвѣзын шулыкшым пингидѣмда. Ёнѣан нѣанька кидышты ѣзавла Ёлат. Нѣны ѣза анчаш йѣори тымѣныныт, пѣшаштым доктыр шѣдымла Ёштат. Тишты ѣзавлам савыц лѣѣш моло ак пидѣп, вѣдылмы дон ѣзам пѣц вѣлѣ колтымла. Сола вѣтывла вѣлѣ кльѣчѣ йѣалан лимаш гѣц ѣзам вѣдылыт. Тиды самынь ылѣш. Цаклыш Ёдырамаш ѣзажым нѣнгынамат ак пид. Кльѣчѣ йѣал лачы, золотухам Ёрвѣзын вѣлѣ лиѣш, пидмашѣш йѣалжы какльѣрга.

Тѣхѣнь Ёрвѣзывлам доктырвла санзалан вѣдѣш цѣвылташ шѣдат, кѣнгыжым айарышты урдаш, ошма лошкы шѣндаш шѣдат. Кѣчы дон йѣуж (воздух) нѣима гѣцѣат утла палша.

Шапы сыкыр пырмы инзѣкым ѣза йѣшлашты ак пукшѣп. Тѣды ѣза мѣшкыр кѣргым шапыкта, мѣшкыр пуштым пыдыратылѣш, шѣмым кѣупландара. Ѧзалан

утымәшкѣ ак пукшәп, кәрәл сәмынь вәлә пукшән миат. Цәрланымаш гѣц йәшлашты игшывым пәрәгәт Сәдбѣндон тѣшты нѣны пингыды кид-йалан, шу йәнг-моқшан, таза кәп-кѣлан лит.

Йәшлашты Ырвэзывлам шипкаәш ак рѣвшәп, изи краватьәш пиштатат әза рѣвшыдәок тырын амала. Рѣвшымашәш әза әксықлана вәлә, вуйжы сәрнаш тѣнгаләш.

Әза йәшлашты Ырвэзылан Ылаш. пиш йожо! Тѣштѣ йѣн дон анчат! Ирә вәрышты, соты пѣртышты урдат. Анчышывлашты ирән каштыт, итыран кычылтыт. Шавырышты, савыцышты цолт ошы. Арашбѣнә гѣц окнѣавләм ош әндалы савыц дон әрән шѣндат. Стѣл вѣлны ирә әтыдәр вәлә сѣнза. Краватьәш витыдым мѣнъәрым (клѣйонкым) шәрән шѣндымы. Ырвэзы йѣдә пасна әты, пасна шѣргы савыц, пасна нѣжаш— йәшлälә кравать!

Әваштивла анчалаш толытат қидыштым вәлә лыпшыдәлыт, шүм кѣргышты бѣвырталтәш. Пәрви кү Ырвэзыжым йәшлашкы қандаш шәкләнән, вақылын моло гѣнь, бѣндә ирә йѣнан Ылымашым ужын, Ырвэзывлам пышкыдын кычылтым анчалын, Ынъандымвлан шәкланымашышты шәпнән қәа.

Шү гундышан, ыдыртышан әзавлам қандән қода-тат шуқат ак әрты, анчәт тәвә, тѣрланәнәт сѣнзыт, пәлашат ак ли.

Тәнгә анчән-анчән лицән кәп-кѣлышты моло пинбѣдәм сѣнзәш, шѣргы пѣлышышты рәвы гань цәвәрға.

Әза анчым пѣрт шуқы пайдам Ырвэзывлаланат, әваштивлаланат пуа. Айыртәмынжоқ кѣрма пәша гөдым. Йәшла әвавам кого шытыр гѣц дә пѣсландар-

тыш Ылымаш гыц кэсара. Ёрвэзыжым шаныкалыдэок тЫды нАшам Ёшта, пАшажат ашнэн миа.

Шукыжы сират: пачылтмы ондак йАшлам тЫрынь вэлэ анчат, варажы сусу вэлэ лит. Сола йэльэгаткы-вла йАшла пачаш шуку кЫрэдал каштыт; пачын шок-тымыкы Ёрвэзывлам нАлын мишы укэ. Апыргэт? ВА-тывлам поктыл каштэ акли. Тупынь шайавлам ко-лышт шЫндатат, ойхыланэн, лУдын сЫнзыт.

Вороньэж губэрньаншы Бойэво сола гыц тэвэ мам сират, колышта доко! 1924 инок, аза анчым пөр-тым пачаш манын, цила йАмдылэн шЫнымы ылы—краватьвлам, стөлвлам Ёштэныт, атыдэрым нАлыныт, вЫлан чикташ ыргэныт, пөртымат йОнатэн шындэнйт, йар-вАрымат йАамдылэныт. Пачын шоктымыкы—Ёрвэ-зы кандышы иктат укэ. Ёрвэзывлам Вороньэж алаш нАнгэн, крэстыштым кыдаш, антыхристлан пуат, ман-мы шайам шАрэн шЫндэныт. 1925 ишты кАныжым эчэ вэс пачаш пачыныт. Ававлам у гыц сэмыш сАраш вА-рэшты. Кут лУтым вАтым моэват, Ёрвэзыштым нЫны кандэвЫ. Ик вАгыжы йЫлэок Ёрвэзыжым ыш нАлын ми, пУла шаныкалэн Ылымыкы ижы кандэн кодыш. Токыжы кэшыла олицаэш пашкуды вАтым вАш ли. Пашкуды вАты лУдыктэн шОраш тЫнгальы: „Эх, мам вара Ёндэ Ёштышыц?—манэш—ЁрвэзЫм орландар ык-тэт ма! Ужат йок, Ёрвээдым туйэн кэатат пэцатым пиштэн пуат!“—манэш.

ВАты лУдым колтат мЫнгэшок йАшлашкы пөртылэш. —Кадта Ёрвээмым мЫнгэшок, лУдыш!—манэш.

—„Ат ЁнЬаны гЫнь нАлок ЁнЬэ!—маныт!—Ёрвэ-зэтшы йасыш, ыдыртышан, мА тёрлатэна ылы, так вэлэ вэт нАнгэт!—манын сэмыш сАрэн шоктэвы.

—Ма лиэш-лиэш ма!—маньат, магырал колтыш, запон пачшы дон сѣнза вѣдшым бѣштын-бѣштын то-кыжы азадэок таткалы.

Кок арньашты ыдыртыш вѣржат ыш код, тѣл-зыштыжы бѣрвэзыжымат палаш ақ ли: тазаланэн сѣн-зын, цѣрѣжат пырэн, 8 кѣрвѣнга цила лэлэм сѣнзын.

Аза анчым пѣртын пайдажым аваэт ижы палэн колтыш, пашажок тѣдѣм бѣнбандарыш, шекланыл ма-гырэн кашташ ижы прахыш. Тидым ужын ижы вѣты-вла йашла палэн пынзаш тѣнгальэвы. Празнык йѣдѣ йашла пѣрт йѣр вѣты волкы погынэн-погынэн, бѣрвэ-зывлан у сѣмынь бѣлымыштым анчат.

Цудѣйыл-цудѣйыл вѣтывла ѳрыт вѣлѣ, вуйыштым бѣрзат.

—Чотѣ йажѳш! Качкышышты ѳчѣ маханьы?! Шѣ-рашышкѣт моло қынар соқыр, изум пырэн вазѣш! Мѣр кѣшалжы, шѣшѣржы утымѣшкы! Маньар кѣрдѣт кач! манын вѣтывла игшывыштын бѣлымашым анчѣн бѣшкѣ лоштышты попат.

Тидым анчѣн циланок йаңгышты йыла, кѣрѣк кѣ-нат бѣрвэзыштым кандымок шон қолта.

Каңгыж андақ кандышы укѣ ылы, тѣлзышты 80 бѣрвэзы погыныш. Вѣц кѣдѣж изи-йажѳ краватьвла дон шангоқ тѣмын сѣнзы.

Ти гишан журнал дон қазѣтѣш шуқы сират. Иг-шывыштым аза анчым пѣртыш ақ нѣлѣпат шуқыжок когѣшнѣн вара магыра.

Аза йашлан пайдажым вѣтывлаѣт бѣндѣ палаш тѣнгальэвы. И йѣдѣ аза йашла шуқы дѣ шуқы пачылт миа. 1923 ин цила рѣспувыльықна мычкы тѣхѣнь йаш-лавла 265 ылы, вѣс иѣц 600 лин. 1925 иштыш каңы-

жым Сойузыштышна солавла воктэн 2000 йәшла утларак партмы. Тәшты 80 тәжәм хрәсань игшывым йөн дон әцәлән урдәныт. 1926 ишты әза йәшлавла эчә тәнарәк пәлак шукәмын. 160 тәжәм бдырамаш кәнгыж кырма пәшам латнан, пәша ашындарән йштән кәрдныт.

Тиды чәды агыл вәт?

Күн окса дон әза йәшлавлам пачыт?

Әза йәшла пачаш оксам кыжәц нәлыт?

Цила вәр гыцок изин-изин погат. Хрәсань вәты-влан палшымышты донат әза йәшлавла пачылтыныт. Анзыцшоқ йәльәгаткывла, районлық анчышвла, комсомол бдырвла, тымдышвла, пөртөзы (избачвлә) виктарыл палшән миэныт. Вәш палшыш хрәсань комитьәт, сола совет, шулық пәрәгыш айыртәм, копәрәтивывла, цилаә кәрдмышты сәмынь палшәныт.

1924 ин Москва гыц шулық анчыш халық коми-сариат әза йәшла пачаш 17500 тәңам шәлатән.

1925 ин комуньист партын Рёды комитьәтшы, әза йәшлам хрәсань игшывылан пачаш манын, 9 тәжәм тәңам пуән. Йакшар хрәст—15 тәжәм тәңам. Цилә Роси кымдыкыншын Рёды Исполкомын игшывы анчыш Комитьәтшы (ВЦИК)—40 тәжәм тәңам; Халық комисар влан изи советшы (малый Совнарком) 50 тәжәм тәңам (анчы „крәстьянка“ манмы журналым)

1926 ин йәшла пачаш окса пумаш эчә утларак шукәмын.

Вәрыштыш сола советвла, копәрәтивывла, вәш палшыш хрәсань комитьәтвла ти сум вёлан эчә йшкә гыцынышты тәмән пуэныт.

Цила оксажы дон 3000 йашлам пачыныт.

Тэнгэ гѣнбат, цила Союз кымдыкыштыш улы бѣрвэзыжым шотлэн нѣлмыкы, ти пачмы йѣшлавла шу-кат манащ ак ли. Кѣнѣж пѣша вѣрѣмашты солавла воктэн шуэн кодым бѣрвэзывла пиш шуку улы. Шуку солаштыжок эчѣ ѣза анчым пѣртым пачын шоктыдѣлыт.

Ик пѣйцкѣмыш лыкымат аза анчым вѣртѣ, бѣрвэзымадмы лыктѣ, ишшывы содтѣ кодаш ак кѣл ылнѣжѣ.

Бѣдырамашым кѣнѣысыр гѣйц кѣсараш кѣлѣш, у шачышлан шулык тон кушкашыжы палшымла. Бѣрвэзывлам икварѣш, цымырлык бѣлымащ тон бѣлѣш тымдымла.

Хрѣсаньвлан ѣза йѣшла пачаш оксашты укѣ гѣнѣ, кыцѣ вара пачмыла?

Йѣмдылкалаш партмы гѣйц анзыцок тѣнгалаш кѣлѣш.

Хрѣсань вѣтывла скотыш погынатаг, йѣльѣгаткы йѣшла гишан понаш тѣнгалѣш. Кѣнѣж пѣша гоным ѣвавлалан йѣшла кѣлѣш ак кѣлжым кытырѣн пумыкы, окса кѣйчалмы гишанат попалтымла. Йѣшлам бѣштымла маныт гѣнѣ, кид лѣктал пынзалтыш шамакым лыкмыла.

Ѧза йѣшла бѣштымлан пынзалтыш шамак лыкмаш пѣл пѣша лимы дон икты. Ти кѣнаш лимыкы йѣашла пѣша вуйлалташ шѣкландымырак пѣйсы бѣдырамаш вла ло гѣйц комитьѣтым айырымла. Ти айырым бѣдырамаш вла областыштыш халык шулык нѣрѣгыш Совет айыртѣмышкѣ кѣн колтэн, йѣшла пачаш йѣным мон лыктыт. Вара кѣлан ма пѣша бѣштышашым бѣшкѣ лоштышты пайлэн шѣндѣн, окса погашат комитьѣт тѣнгал кѣрдѣш. Кѣнаш бѣштымышты гишан бѣдырамашвла со-

ла советышкы, областыштыш шулык пэрэгыш айыр-тэмыш йашла лыкташ сёрымышты гишан пумагам колтат.

Нёнын сага айырым ёдырамашвла сола советышкы, алашкы кэят, ёшкэ шанымыштым ёштэн шоктат. Ти корныдонок 3 тыйым йашла пачылтын.

Областыштыш (губэрньаштыш) шулык пэрэгыш айыртэмвла ёрды гёц колтым оксам тэлымок пайылат. Ёшкэ солалан йаднеда гёнь, анзыцок тидым шанаш кэлэш.

Йашла пачаш окса момы гишан, кыцэла тёды пачылтын, хресаньвла вашгарэш-сэмёнля кэмышты гишан „крэстьйанка“ лёман журналэш да мол газетвлаэшат шуку сират.

Тэвэ, шамак толшы, Кодниковски уйэздён Устьяжки волость кёц („крэстьйанка“ журналэш 18 мшё номирышты) мам сират:

„Аза анчым пёртам кён окса дон пачында вара?“, манын пашкуды сола ёдырамашвла мё гёцна йадыт. Мажы: „Ватывлан дон!“, манын кэлэсышна.

Йэльэгаткывла ёшкэок, ёшкэ мыштымышты дон анчыктымашым (спэктаклым) ёштэн оксам погэват йашлам пачэвы.

„Ваш палшым комитьэт палшыш. Ёдырамашвла, нырыш кэмы гонымшты, ёрвэзывлам йашлаш пыртэн кодат.

Тёшты нёным анчат, итырайат, пукшат. Ныр пашажат ашна, ажажат ақ магыры. Цила вэцок йажо!

„Крэстьйанка“ журналэш йашла гишан тэнэ сират.

Вэс сола гёцшы эчэ тэнэ сират:

„Пәрви игшывынавла лъавыран шипкашты, шапыш шапик лашты пәрдалыт ылы. Совет салдалыкышты тәнгә агыл біндә. Лъаков сола вәтывла школым цолток бштын мышкын шбндәвы. Цила нбжын лыктын, ик пырак пёрцымат ыш кодәп. Изиды краватьвлам рәдын шбндән миәнйт. Стөл дон пөкәнвлашты лач мадышок! Анчышыжат, лицышыжат ош вблваланвла. Кышкы анчалат ирә, ошы, ләкмәтат ак шо!“

—Ох, йәнгәм, пиш йажо бшкалаш!—манын анчаш толшы вәтывлаэт цүдәйыл кытырат.

Шукыжыок ышәшыжы: кышты вәл оқсам мон пачмыла, манын шаналтән қолта. Иккәна лыдмы пөртәш погынымашты вәтывла йәшла пөрт лыкташ оқса гишән шуку тыогымактыльәвы. Қыдыжы:—„оқсам погышаш“—маныт. Вәсывлашты: „оқса укә гбнь, тбнга лашат укә, казна оқса толмәш вычышаш“—маныт.

Ик пбсы папа пұла қолышт шалгыш. Кидшым лүктальбат: „Мбланәм попаш пудай!“ манәш. Вуй совыцшым төрлаталәшат, ләктбн шагал попаш тбнгаләш: қолыштым, қолыштым, шайада нымаланат ак йары. Оқса укә маныда? Мирски оқсам вычәда? Малан вара пүэргывла трактор нәлаш нбгышәцат ыш вычәп? Малан нбны бшланышты трактыр кәрәл лин қолтәнәт бшкә вуйаоқ сбнгәвы? Пүргывла вара бшкәоқ пәша бштән обществалан трактырым нәлын кәрдынытыш? Общәства дон ләктын, қым сәтына нырым қырал, үдән шуәвы. Ыржам погән выжаләват трактырым нәлын шбндәвы. Әза йәшла мәланна кәрәлын чучәш гбнь, бдырамашвла бшкәоқ оқсам погән ана кәрт қыцә? Нбнын қишамоқ ташқышаш! Имнбйвлам кбцқышашат марывлалаоқ нырышкы вәты волкы

лăктын шагалшаш. Кыралашат, удажат, погашат нѳ-
нынлаок мыштѳна. Тѳвѳ ѳза йѳшлаѳт линѳт сѳнзѳш!
Тѳнгѳ мѳнѳ манам! Йѳмдым вѳл вычѳдаш!“

Попѳн цѳрнѳш. Цилан тымланѳн сѳнзѳвы. Нѳима
йукат укѳ. Папан тѳр попѳн пумыжым цилан ынѳ-
лѳвы.

Тѳдын шамаклаок ѳштѳвы.

Вѳс кѳнѳж лимыкы ѳза йѳшла дон мадмы лыкым
пачѳвы.

Тѳнгѳ вѳтывла ѳшкѳ вуйаок рѳжгѳ вѳлѳ пачыт.
Тѳнгѳ пачшывла шуку лин.

ѳза йѳшла пайдам вѳтывла пѳлѳн шоныт. Йѳшла
пачаш йѳным ѳшкѳок мот. Сола йѳльѳгаткывла ан-
зыц ѳжѳд миат, сола ѳлымашым цымырлыканыш
сѳрат.

Игшывы сад тон мадмы лык.

Анчымаш цѳзы каршы ѳзалан вѳлѳ агыл, кыр-
гышталшы ѳрвѳзывлаланат кѳлѳш. Куды йиш лошты
цѳзы шыпшы ик ѳза улы гѳнѳ, кувы дон кѳк-кым
шѳшкыжын тѳшты икта 8 ѳрвѳзы кыргышталшыжат
улы. Нинымат ѳцалаш, анчаш, йѳн дон пукшаш йѳк-
таш кѳлѳш. Цилаштын пѳрцок ѳваштын шѳумышты
каршта.

Нинышты дон мам ѳштымла? Ниныштым кѳнѳж
кѳрма пѳша годым дѳ тѳлымжат кыш цыкымла?

ѳза йѳшлаш 3 йаш кѳц изивлам вѳлѳ нѳлыт.

3 иаш гѳц 8 иашвлалан кѳнѳж гачѳш мадмы лык-
влам, тѳл гачѳшыжат гѳнѳ, игшывы садвлам пачыт.

Йѳшлашкыжат, мадмы лыкышкыжат дѳ игшывы
садышкыжат ѳрвѳзывла сотыгѳчын ик мѳгалѳш ѳва-

штбй йӳрсыдым годым вӳлӳ кӳат. Кӳачы йбйдӳок токышты каштыт, тонышты амалат.

Игшывы садын пайданы махань?

Хрӳсань игшывын йлымашыжым анчалт кушмашыжым дӳ тбйдын кайышыжы (характържы) вырсым дон шимашӳт локтылат мимбйжбйм циланок пӳлат.

Ӓтъавла гбйц тытышок колаш лиӳш: „Игшвым шитӳ пурым ужаш ак ли“, маныт.

Лачок плоток шит: йара гбйньат, ак йары гбйньат—со шит.

Цӳашкам моло пыдыртӳн колтат гбйньат, йбйлӳрак цоткӳн, вырсӳн шбйндат. Олмаӳга вбйлӳц кӳн вазытат, чымӳн, вырсӳн шбйндат. Шбйшӳрым вилӳн колтатат, шайагарӳм гбйц бйрзӳн шбйндӳн, пӳрт гбйцат шбйдырӳн лыктыт. Бйшкӳ лоштышты шиӳдалмаш моло ли гбйнь, сывыдӳ ак ытлӳп.

Ӓвашты: „Мор пбйтырӳн кӳртыдымвла, колӳнӳт ада кӳрт, шбдӳа пбйтырналт кӳшашлык цуца!“—манын бйрвӳзывлаштым шудалыт.

Ӓтъашты йбйкшы моло толытат сорӳдалаш, вырсӳдалаш, шиӳдалаш тбйӳгалыт. Бйрвӳзывлан лбдӳын урмыж авырӳшты пбйта. Ӓваштат йуктон бйрлӳн мӳгырат. Пӳрт циц тьоргыжит.

Бйрвӳзывла камака шайыл лыкӳш пбйхӳн сбйнзытат сӳнгӳок вара амалӳн кӳат.

Сӳнгӳла вырсы дон йук лӳш бйрвӳзывла пбйслаӳн кушкыт.

Лачокк йӳ шин лаксыртӳн куштым бйрвӳзывла шамак колыштшывла ылыт. Нбйны малан йарат! Тӳхӳнь

Бірвэзывла мылы, йонтымы, паңыра ышан, нымалан йардымывла ылыт.

Қапеш шомыкыштат пйсланышы, бшкә вуйа блен мыштыдымы, мылы эдәмвла лит.

Бшкымыштым аралән ақ кәрдәп, блымашты ньи-ма йоным ақ моэп. Изи горошыштышла йәл шудым дон вәлә блен кәрдыт.

Пәлымла: тыр куды йишышты ладна игшывывла кушкыт; вырсәдалшы, шиәдалшы куды йишышты шбшбдылыкан, тура—йонысыр шамакан, йәлым йаратыдымы эдәмвла лит.

Эдәмбн сбржы изижы горшәнок лиаш тбғаләш. Изижы годым махань анчымаш, сбржат кушмыкыжы тәхәнбок лиәш.

Хрәсань игшывывлан блымашыштым ончалат гбнь, пиш йонысыр блымашым ужын кушкыт.

Тәхәнь йонысыр блымаш игшывы садышты укә. Игшывы сад тоныштыш йонысыр блымаш гбцат брвэзывлам кәсара: лоцкымы, чымымы, вырсәдылмы гбц дә молы сәмывь брвэзым локтылмы гбц моло каранда.

Игшывы сад дон брвэзы мадмы лык пбсы, сусу, ладна дә пингыды ышан брвэзывлам анчән кушта. Сәдындон игшывы садышты брвэзывлалан тонышты дорц йажо.

Игшывы садын брвэзылан йажожы тишты вәлә агыл.

Игшывы сад дон мадмы лык қәп кблым цаткы-дәмдән шулықым пырта.

Брвэзывлам кандән қодымыкы, анчышывла пбтарлиок тбшты ұпыштым трәд кбшқат, қужы тыгыр йалаш вәрәш кбтоқ йалаш тон виш онан тыгырым

чиктэн пуат. Шўлан, онлан, кид-йаллан йонгы, кэчы цилә вәрә пырэн кәрдәш. Кэчы айарәш шулық цат-кыдәмәш. Ёрвэзывлам качмы анзыц кид мышқаш, ыш-ма шўалташ, қартмықы пў итырайаш тымдат. Анчы-шывла ёрвэзывлам тытыш нўштылтат, мышкыт, топы-лотоқ ирэн урдат, тонышты гань агыл.

Ёдыр игшывыланжы куштылгы кётык сарапаным чиктат. Тидат хрәсань ваты влалан йажон чучәш. Тәнгә анчымыштым, чиктымыштым ужын ававлан йангышты сусу лин ёвырта.

Кәпым тёвылайәт, ирыктәт гёнь вәлә шулық пингыдәмалт миә. Хрәсань доны тидё укә ач.

Изи ёрвэзывлам игшывы куштым лыкышты (игшывы садышты) кэчыньоқ нәрәмашты йён дон пукшән миат. Тёшты нёны куқшы лаштықым тоныштышла топылог намалышт, нымышт ақ қаштәп, мёш-қырвушты йәргәц мимы сәмынь вәлә пукшат, цилан икварәш качкыт, когоракшы изирәкёим анчән миа. Кэчывалым, качқын йён тәммықы сирәмышты киктән кәнықтат. Тәнгә кандарымы шўмлан дә эчә цила кәп-кылланок пиш йажо.

Игшывы куштым лық ик ышын ёлаш ёрвэзывлам тымда, иккана-икты дон ақ шиәдалықты, ақ вырсәдалықты. Тёшты ашным ёрвэзывлан мадышыштат, кныгаштат, тыгыр йалашыштат циланыштынок ыләш, пасна-пасна агыл. Иктымат тёшты ақ когәшныктән, иктымат тўәш ақ кодәп, цилам ик тёр анжат. Иккана-иктыштым анжат, пәрәгылыт, йукланаш моло ирыкым ақ пуәп.

Игшывы куштымлықышты ёрвэзы мадмыла пәша ёшташ тымәнныт. Пәшан пәшаштым цилан ёштат.

Кым иаш изи пёрцыклан мадмаш, когорак влән пәша ёштымышты дон икток ыләш. Нёны мадмыштыла изи пу вәдәрәш, падәш ошмам оптән тамамат ёштәдылыт. Когоракраквлашты ошмам шыпштат, корным ёштылыт, йёранышкышты вёдым кёшкат, сәвэрым намалыт, ётыдэрым, сәдэрам ёштылыт. Анчышвла сага йиш—йиш мадмашым шуку мырән-мырән мадыт, шёргыш, нырыш каштыт, кәшыла—толшыла ма шон кэралым кытырат.

Нёны нырышты, шёргышты тақәш кыргыштал вэрэмам ақ эртарылән: пұшанғын, шудын кәкын, звэрын, капшанғын ёлымашыштым пәлән каштыт. Нёны тусараш, тёшлаш тымәнбыт.

Шёргыш кәмыку кыткы шўнам мон, туамбал эртән ақ кәп. Кыткы шўнга йёр погынән шагал, пәша ёштымыштым тусарән анчат. Тымдышыжы нёнын ёлымаш гишан попаш тёнгаләш. Шўлым мон, тёдымат токышты нәнгәат, ёлымашыжым тымән тёшлән мийәт. Кәкым ужытат тёдымат тымәнбыт. Ёгшывы куштым лыкышты, әлы мадмы лыкышты ик қангыж гач, ёлымыкок кәквла гишанәт моло цила пәлат—кынам, махань кәк шокшы сәндалькышкы кәа, звэрвла гишан шуды лём влам моло цила кәләсән пуән кәрдыт. Хоть махань пәшамат тусарән, тёшлән, йаратән ёшташ тымдат.

Әваштывла ёшкәок вара ёрвэзыштым ёвыртән пашкуды вәтивлалан попат: „Иванәм пёрт қоргы ёштылмәм ужат сосла: Әви, әви ваштырәдым нёрталталыма йә! Ужат, пыракым пёрт циц тәрватән шёндәнәт!—манәш. Ваштырәм шывшын нәлыат нёртән ижы кидышкәм кычыктыш!“

— Мѣнъннат Кргориэм сѣды постолок лин: цила савыц лаштыквлээш нэржым пѳртышты бѳштын каштэш! Ави, нэрбѳштыш кэлэш, манэш, тѳйтѳ гѳнъ мѳнъ, манэш, цила шѳбргы савыцѣдымок тагыльтѳн пѳтарѳм!“

Бѳрвѳзыштын итыран, йон дон бѳлаш тымѳнъмыштым ѳвашты цаклат.

Бѳрвѳзы куштым вѳрын пайдажы эчѳ тишты вѳлѳ агыл.

Игшывы сад тымѳнъаш кѳаш йарая лимашѳш бѳрвѳзывлан ышым лывыртѳн шокта. Сираш, шотлаш тымда. Шѳбм иѳш бѳрвѳзок бѳшкѳ фамѳльыжым, лѳбмжым сирѳн кѳрдѳш, шамакын—шамакын кнъигамаат лыдѳш. Бѳрвѳзывла цаклышы, вуй йѳр шанѳн мыштышывла лит.

Игшывы садышты бѳрвѳзывла икуѳш бѳлаш тымѳнъыт, цилалан пайда лишашым шаѳн миат.

Тѳвѳ игшывы куштым лыкын (вѳрын) кѳралжы кышты ылѳш.

Игшывы куштым лык бѳрвѳзывлалан вѳлѳ агыл, ѳвавлаланат пиш кѳрал ылѳш.

Игшывы куштымы лык (сад) ѳвавлалан маханъ пайдам пуа?

Тымдымаш игшывы куштымы лыкыштат, мадмы лыкыштат икток ылѳш. Мадмы лыкшым кѳнгыжѳш вѳлѳ бѳштат, игшывы садшым кѳнгыжѳшат, тѳлѳшат пачыт. Кок вѳрышкыжат бѳрвѳзывла кѳчынь ирокок толын, вадѳш вѳлѳ токышты кѳат. Бѳрвѳзывла ѳвашты гѳц викок ак айырлѳп, куды йишым нѳны кѳчыньок ужыт. Цѳзы каршыжым ѳважы бѳшкѳок ѳза анчым пѳртыш

пиртэн кода. Кыргызталшывлажы Ышкэоқ, кыдыжы игшывы садышкы, кыдыжы мадмы лыкышкы кыргызыт. Ышкэвлажы пашашкышты—нырышкы, алы алыкышкы, йыштылтэоқ ладнан ашкэдыт. Кэчы гыт пашам шуку Ыштат. Ырвэзышты гишан йагыштым ак тырыжэп. Нёны пукшалыт, самыным моло ак Ыштэи, нёным анчат, пурышкыла вэлэ тымдат. Пашаштат ашна, Ыштымышты вэлэ шөөш.

Токушты толытат куды пашашты куштылгын Ышталтэш. Пөрт кыргызштым Ыштыл ирыктэн, мышкын шёндэн олмыктарат. Суклышы укэ, цила вэрэ ирэ. Ышланыштат йажо, пашкудивла гыцат шекланымла агыл. Цила паша төрлалт миа, адыр цила вэран вэрыштыжы.

Ырвэзывла йашла пөрт тон игшывы садышты лит гёнь, хрэсань ваты йэрсэн йатыр (шуку) шокта.

Йэрсымашыжы лиэш гёнь, мам тёды Ыштышашлык?

Кёзыт ёндэ Ыдырамашвла тымэньаш цацат. Тэ-нэш ин тымэньтэ ёлаш иктыланат ак ли. Тимэнь-маш ашкыл йёдэоқ кэлэш. Тидым пашазы Ыдырамаш-вла цақлат, хрэсань Ыдырамашвлаат кэралжым пэлэн шоньт. Тымэньмы дон вэлэ цила палымла. Ыдырамаш-влаат Ышланышты права пумы закон лыкмым қолы-ныт ылнэжы. Махань права, кыцэла ти у закон хрэ-сань Ыдырамашвлам арала (пэрэга), тымэньтымы Ыдырамашвлажы ак пэлэп. Тымэньмаш цила кэлэсэн пуа. Лыдаш, сираш тымэнь доқо, тёнам цила кнёнга-мок лыдаш лиэш. Кёзыт ёндэ шуку хрэсань Ыдыра-машлан кэрал кнёнгавлам лыктыныт. Акшат луат шым ур, кымлывёзур вэлэ, роскот кого агыл, пайдажы

шуку. Лыдмэт сэмынь виднэн вэлэ шоат. Таманьарат лыднэт, цила пәлән нәлнэт. Йужы Ёдырамашыжы ма-нәш: „Окса ылгәцы цила кнъигамоқ нәлын шьбндынәм ылы! Пиш кәралвлам сират Ёшкалаш!“

Авәвла Ёрвэзывлам мадмы лыкыш нәнгән қодатат кнъигам вэлэ қычән сьбнзыт. Қым тьйлзы эртымыкы анчәт тәвә—совсәмоқ вәс әдәм лиәш. Тымәньмашәт әдәмым вәс вәкыла сәра, Ёлымаш валгыдәмаш тьнга-ләш.

Тымәньшы Ёдырамашлан амса цила вәрә парт-мы. Пьтарли йәльәгаткәш айырат, вара сола советы-шкы әлы викышкы, суд пәшәшкы айырән қолтат.

Рәволюцы лимыкы мәнман сойзуыштына 9 и мыч-кы 8 мльионақ пәлақ пәшазы дон хрәсаньым тымдә-ныт. Совет власть циламоқ тымәньшывлам Ёштынәжы. жы. Тымәньшы пәшазылан, хрәсаньлан хозанлықшым видаш, халықлан кәрал пәша Ёшгаш, сандалыкнам видән мышташ қуштылгы лиәш.

Кьбзыт Ёндә солавла мычкы Ёдырамашвлам кәрал пәшәшкы шуку айырымы: суд пәша видымашкы 10.600 Ёдырамашым 12 губәрнәа мычкы айырымы. Сола со-вәтвлашты 60 тьжәм Ёдьбрамаш хрәсань пәшам Ёш-тән шалга. Ти шотышты 225 шьй сола совет вуйлал-тымашты шалга.

Волостной Советышкы 1500 Ёдырамашым айыры-мы. Вәш палшыш Комитьәтвлашты 70 тьжәм хрәсань Ёдырамаш чльәнышты шалга. Нинывла цилан у Ёлы-машым Ёшгаш палшат. Тәнгә гьнәат, тиды эчә чьбды.

Ликпунктым тымәнь ләқтын, шуку Ёдырамашы-жок қурсвлашкы тымәнәаш қәат, қазәтәш журналәш сират—сәльқор ылыт.

Аза йәшла дон игшывы пәртыш Ырвэзывлам анчаш пуэн, қого шытыр гыц Ыдырамашвла кәсаралтыт, тәйжәмын Ындә у сәмынь Ылаш тәйгалыныт.

Тәвә махань пайдам аза анчым пөрт дон игшывы сад аваштивлалан пуа, тәвә малан нәным сола йәдеок пачмыла. Нәнын гач Ыдырамашвла у Ылымашыш ләктыт. Нәны гач вәлә Ыдырамашвла кәнныл Ылымаш гыц ытлалтыт, цаклышывла лит.

Игшывым анчаш пумыкышты ижы, пәшажымоқ ужын вәлә, пуры йажожым Ыдырамашвла цақлән шоэвы. Тәвә Ындә нәны ти гишан мам попат:

„Пәтарлижы „йәшла“ дон „сад“ манмы шамақшы таман вәлә чучәш ылы—нәимат пәлымла агыл ылы, Ырвэзывлам моло пуаш лүдына ылы, тайәна вәлә. Кәзыт Ындә, вырсәдал, мәгырән, сарвалән ижы пунәшты. Мәнынжымат нәлымада йа, тонна нәнын дон нәимат Ышташ ақ ли, маныт.

Ындә тидым вәлә қолмыла: „Сорәт властьәт мә докынат анжа вәт, тоштәт агыл!“.

Ындә вәтывла нүшмы пырын пөрт воктән сәйнзән ак каштәп, шуқыжоқ лытмы пәртыш кәаш цаца.

Пәтарлижы гәнь, 40 иашан Ыдырамашвла тымәнәш тәйгалаш шәкланат ылы, Ындә шәкышты пәтыш, пөрт шағ пырән сәйнзыт. Паныргыш цақлака парнәштым қнәига мычқы шыпшәдылыт. Шоғы папавлаат, пәсы сәйнзан агыләш гәньбат, сәдоқ қнәигам шәргәдылыт, цила пәлынәшты“.

Вәс йәл гыц тәгә сират:

„Аза йәшла дон игшывы садым партмыкы вәтывла скот погынымашкы араноқ миаш тәйгалыныт, қалпак лошты савыц вуйвла ошын-алан вәл қайыт. Пәрви

куртнык воктэн шалгыкалат, бшма пачашат лүдыт блыы. Ёндэ анзылвач (запон) лйвацат кид лүкталтэш анзык лактын шагалок попэн пуат. Пэрви пүэргы анзылны пелешташат лүдыт блыы, ёндэ цила ёдырашок ёшкэ законжым палэн шон. Кэсаралтэват ирык ли. Лыдмы пёртышты бшаныыт. Скотышкы пэрви калац донам аздарэн кандэн ат кёрдт блыы, ёндэжы цараш ақ ли!

Аза анчым вәр дон игшывы садэт тэвэ кыш ёдырамашым вида! Ольэнок ташкалтыш кыц ташкалтышыш у ёлёмаш қорныш вазыкта.

Игшывы сад дон мадмы лыкым кыцэ ёштымла?

Игшывы сад дон мадмы лыкым кыцэ вара ёштат? Оқсажым қыжэц мот?

1925 иштыш қангыжым цила рэспувыльықна мычкы ёрвэзы мадмы лықым 1000 вәрэ пачмы блыы. Тышты 50 тйжэм хрэсань игшывым анчэныт. 1926 ишты 1,500 игшывы садым пачыныт. Тышты 15 тйжэм игшывым анчэныт. Тылэц пасна уйэзды йёдэок лу сад моло ылын. Цилажы 3 тйжэма тугла пачмы ылын. Тэнэ гыныат тиде пиш чёды ылэш, айыртэмынжок пиш шуқыжы солавлашты кэлэш.

Халық Комисариат Кәғаш (Совнарком) солавлашты ёрвэзы мадмы лыкылам пачаш 40 тйжэм тәнам колтэн. Рэспувыльық Ушәмнан Рёды Исполкомын игшывы комисыжы 11 тйжэм тәнам шәлатыш. Шуқы оқсам коператывывла, вәш палшыш комитьэтвла пуэныт. Обисполкомвлаат (губисполкомвлаат) сола совет-

влаат палшэн миэныт дэ хрэсаньвлажат шуқы палшэныт.

Хрэсань игшывы анчаш, игшывы сад дон мадмылык пачаш, оксам мўқшвла мў постарымлаок кыжэц шон пастарат. Изи лаштыквла гыцок пўла окса погына. Мадмылыкш игшывы сад гыц шуқы шулдэш шагалэш.

Мадмылыкшты брвэзывлам кэчэш кок кәнак цукшат, йужнамжы ик кәнак вэлэ. Совхоз дон комхозвла ўм, йужнам ышқалым пуат. Мўланды пәша выдышы айыртэм ўдыпаш-шындышашлык вәрым (мўландым), вырлыкым, пичаш-стройаш кәрәллык льэсым пуа. Копьэратьивывла йарвәрым, монуфактурым моло пуат. Атыдәржым хрэсань ыдырамашвла ышқымыштынэмок погат. Халык тымдым пәша выдышы совет айыртэм анчышывлалан пәшадаржым тўла.

Игшывы сад дон мадмылыкэш брвэзывлалан шукок окса ак кәл. Брвэзывлалан кәрәлжым: киндыжым, шышәржым, роколмажым, тонышты пукшышашлыкым, авашток игшывы садыш ышқымыжтыным нәлын миэн кәрдыт.

Анчышывлалан пәшадар тўлаш, пөртым кычал моаш дэ төрлаш, көргәшыжы ситараш вэлэ пиш кого пәшажок ылэш.

Пөртым төрләдылаш, көргәшыжы столвләм, олманавлам, изи куртныквлам шуқы вәрәок атыашты ныма окса шавыдәок ышкә қидышты дон ыштат. Игшывы анчим пөртвлан пайда цумыштым ужытат, атыаштывла пәша ыштымаш гыц ак цәкнәп, сусунок толын ыштән кодат.

Төрөкшок попымла гынь, тынгалаш вэлэ йасыжы

Ымбакылажы паша ү шёрымла кэа. Ньыгышакат
аптыргэн шалгаш вэлэ ақ кэл.

Бндэ қыцэ игшывы мадмалыкым Ыштат, мам тйш-
ты Ырвэзывла Ыштат тй гишан попалтэна. Мадмылыкым
топылоток школ доран Ыштат. Садвичы покшалан
10 вочык қытан дә тйнар торэшанымок тёр вйрым
айырат. Қашта пичылан, йбранлан вйрым пасна пйч-
кын, пэлэдыш шйндашат вйрым қодат. Школ сагара-
кок йур нёртымаш гыц ытлалташ вочык лэвашым
аға дон Ыштат. Ти лэваш лйвалэн Ырвэзывлан қап-
шты сэмэш кужы лапырак стёлым, олманавлам Ыштат Ик
лыкэш стьона пэлэн „Йакшар лык“ вйрлан қодат, вэс
стьона мычкыжы шёргы савыцым, запонвлам сакаш
вйрым Ыштат. Кўшанракшы Ырвэзывлан Ыштымы ады-
рыштым опташ аға дон пёлцавлам Ыштат. Школэш
ик шкацым шйндат. Тйшқы Ырвэзывлан цила пурлы-
кыштым: мадышыштым, йиш-йиш пумагаштым, қранда-
шыштым, чиаштым, тум-йакты эхэльыштым, рэзин
малакаштым, изи кольмыштым да молымат оптат.

Мадмы лык вйрым момықы, сирэмжым важ лйвац
пйчкэдэн, тарвэн нэлыт. лақсаквләжым мүдэн, та-
кыртыл, тёрлэн шйндат. Вара вйдым кйшкэн шйн-
дэн, опмам шават. Тйдын ййргэцшы қаштым қорны-
влам Ыштат. Ййран дон пэлэдыш вйрлан мўландыжым
памозангдэн, выжгатаэмдэн шйндат. Пэлэдыш шйнда-
шыжы махань шон қосир тйран ййранвлам Ыштат.
Тйр мычкыжы кйрпыц пыдыргым, алы кў мақлака-
влам қосирын пагалтэн тйндат, йужы вйрэжы оп
ваштырвлам айалтыл шйндыл миат. Мадмы лыкшым
кўкшы, тёр вйрэш, намозы ара гыц ордыжэш, йонгата
варэш, ағыр лишан Ышташ кэлэш. Такыртым вйржы

мадмы лык лиэш. Айар вэланжы 8-10 возы ошмам йӱрат. Ошма шӱпнымаш кӱц йӱржы аҥа дон ӱрат. Ти кым вочык кымдыкан ошма йӱшык кӱргышты ӱрвэзывла вара кэчы мычкы айарышты пӱнҥын пыргэт сӱнзат.

Ошма дон мадаш ӱрвэзывла пӱтат йаратат!

Изиш ымбаланрак когораквлаштылан шун опташ йӱшыкым ӱштат, йӱргэцшы олмангам. ӱрвэзывла вара ти олмана вӱлны машоным тышкат. Кодшы вӱржы мадаш кодэш. Мадмы вӱр покшалан кужы ыравым шагалтат, ыравы мычашэшжы кэрэм пелэн йакшар плакым лӱктэн сӱкалтат. Окса сита гӱнь, кӱп-кӱл лывыртымы ӱмалвлам—утыкам, ташкалтышым, вӱравлам, ӱштат. Вады вӱкыла, ӱрвэзывла токышты кэмыкы, пырак ынжы ли манын, мадмы лыкым ситалыкок нӱртэн шӱндат.

Мадмы лыкышты ӱрвэзывла качкытат, шолтым-пуқшым ӱтыдэрымат тӱжакэн войыдэ ак ли.

ӱндэ кыцэ ӱрвэзывла мадмылыкышты вэрэмам эртарылыт—сэдым анчалына.

Йажо кэчы годем анчышы ӱрвэзывлам ирок, кэчы лакмыкок, садыш пырта. ӱрвэзывла толытат пӱтарлиок ӱшкымыштым мӱшкаш тӱнгалыт. Когораквлашты изираквлалан палшат. Йӱжурныйвла киндым пӱчкэдат. Изираквлаштым анзыцок шӱндатат, чай дон шӱшӱрым йӱктаг, вара ӱшкэ шӱнзыт. Чай йӱмыкышты анчаш палшаш мишы комсомол дон пионьэр-вла дон икварэш цуцан-цуцашкышты шӱланат. ӱрвэзывла цуцан-цуцан игэчы сэмыньышты айырлат. Изираквлажы ошмашты мадыт, когораквлажы шун йӱшык доны ма шоным тышкат, тӱлэцат когораквлажы

амылышты кәпкылыштым лывыртылыт. Иәжурныйвла
 корным бштылыт, вбдым намалыт, когораквлажы
 качкыш-йушым йамдылаш палшат. Цила пашашток
 йәжурный брвэзывла цэротын-цэротын кэчы йбдэ
 вашталт миат, цилан пашан-пашаштым бштат. 11 цаш
 шомашеш качкаш йамдылат. Стөл лошкы пырэн сйн-
 зытат, брвэзывла шокшы роколмам моло пырылыт, шб-
 шэрым йут. Тымыкы, 12 цашынак, икты кодтэ кә-
 налташ бмылышкы куқшы шудеш, алы олым түша-
 кеш пырэн вазыт. Изирақвлажы гбнь, амалэн колтат,
 когораквлажы ақ амалэн гбньат соикток ик цаш ты-
 рын, ладнан кишашлык ылыт. Кэчывалым кәналты-
 маш когораквлалан кәләш кбнь, изирақшылан эчәт
 кәләш, манын доктырвла попат. Шүмым паша бштым
 паштәк кәндарышашланән, шәрвлам, вбрым латнан-
 дарышашланән кәналташ кәләш.

Кәналтымыкышты иквареш погынатат шбргыш-
 кы анчышы сага эскурсышкы кәат. Вара нүштәлыт
 Аңыр тбр гбц амыжым кбрын, кулық савым пбцкә-
 дән, шбргышты тум-қож эхәлывлам погән, мадмы
 лыкышкы кандат. Анчышыжы кандымыштым цила вә-
 ран-варыш пишта. Начкы кэчы годым лэваш лбвак
 пырэн сбнзын, карзинкавлам бштат, изирақвлашты
 эхәлывла дон мадыт. Кэчывал овәд качмыкы эчә
 ирыкталытат цила вәрә шәланат. Кыдыжы ошма ара-
 шкы, йужыжы пионьэр отрәдышкы, кымшывлажы „йак-
 шарлыкышкы“ қазәт лыдаш, кодшывлажы анчышывла са-
 га мадаш кәат. Мүкш вьлалаок кэчы мычкы мадмы-
 лык мүгыралтәш. Пионьэр мырывлам шәлыштыт, вәш-
 тылыт, пачангыт. Брвэзывла сусу ылыт, айырлымыш-
 тат ақ шо.

**Аза анчым вӱрым(йӱшлам). дӱ игшывы садым
сола Ёдырамашвла кыцэ Ёшкӱок пачыт.**

Пачаш маным йӱмдылыкалаш шошым гыц пӱла пӱрвиок тӱнгалаш кӱлӱш. Оксам йӱлӱ погӱн шокташ ак лиат ти пӱшам анзыцынрак тӱнгалмыла. Тӱлым цила Ёдырамашвлам солашты погӱн, аза анчым вӱр дон йӱшлам пачаш манман пынзалтыш шамакым лыкмыла. Йӱльӱгаткывла ло гыц йӱн мошыраквлаштым коми-сышкы айыраш кӱлӱш. Окса погаш, йӱшла дон садлан пӱрт кычалаш, пӱрт кӱргыжым адырлылап ти комисылан Ёшташ шӱдаш кӱлӱш. Кӱнгыжым школышты ак тымдӱп. Аза йӱшлам, игшывы пӱртым школӱш шуку вӱрӱок пачыт.

Анзыцок ти пӱшашкы йӱльӱгаткывлам, Ёдырамаш пӱша видаш шагагалтым ӱдӱмвлам (жӱнорганизатыр-влам), комсомолым шыпшаш кӱлӱш. Нинылан оксам погыктымла. Айырым комис Ёдырамашвлан пынзалтыш пумагаштым (постоновльӱныштым) нӱлӱшат ал-апкы совет видӱм вӱрвлашкы—шулык пӱрӱгым айыртӱмышкы, халык тымдым пӱша выдым айыртӱмышкы, кӱа. Сола советышкат, кӱнӱратывышкат, совхозышкат окса кычал цила варӱ пырат. Тӱнгӱ тӱвӱ окса погалтӱш.

Тӱвӱ кыцӱ окса погымышты гишан Ёдырамашвла сират.

„Йӱшла дон мадмы лыкым кӱнгыжӱш пачӱп тӱн-алмына годым 50 тӱнга оксана вӱлӱ кышаныштына ылыы. Тӱнгӱ гыньат шанымашнам Ёштӱн шоктышна. Шӱртныкывла шуку ыльӱвы гыньат йӱшла дон мадмы лыкым пачын кӱрдтна. Ававла Ёндӱ таум кӱлӱсат,

пиш сусу ылыт. Вэс кӱнгыжымат пачына маньт. Шанымнам бѣштэн шоқтышна, мӱнманат йӱлын ганьок ылӧш“.

Вӱтка губернья гыц сират:

„Солавла воктэн йӱшла дон игшывы садым пачмым колыннаат монманат пачмына шо. Кыцэла вӱл бѣшкэ игшывынавлалан пачмыла, маньн шанаш тӱнгална. Ти гишан йӱэльэгатвлан погынамапты попалтышна. Окса погаш лина. Комисым айрышна. Попымна сэмьнок бѣшташ тӱнгална. Алашкы дӱ молы кӱрал вӱрвлашкат пумагам сирӧн колтышна. Ала гыц пумага сӱрнӧн толы. ӱза ачым вар дон йӱшлам пачаш палшаш сӧрат. Комитьӧтым айрӧн шӱндышна. Бӱдырамашвла циланок тӱрванӧвы. Пӱша кӧаш тӱнгалыӱ. Ма шоным бѣштэн шоқтымаш кишан вӧлӧ кытырат, пиш сусу лынӧт. Мӱат бӱндӧ йӱшла дон игшывы садым бѣштэн кӱрдна. Мӱнманат бӱндӧ бӱрвӧзывлана у сэмьнӧ ылаш шоӧвы.

ӱчӧ ти гишанок сират:

„Бӧрозовы солаштына мӱнман кӧго сусу—кӱрма пӱшӧ годӧш йӱшлам мӱ пачна. Тӱшкы 30 ӱзам анчаш пушна. Оксажым йӱэльэгаткывла 2 спӧктакылым бѣштэн погӧвы, ӧчӧ копӧрацы дон вӱш палшыш комитьӧт пуш“. (Курски губернья, Льговски уӱезд).

Тадар рӧспувлыкын Чистополь ала гыц сират:

„Тӧнӧ пӱтарли вӧлӧ ӧчӧ пӱлӧн ынгылӧнок бӱдырамаш празньыкнам ӧртарышна. Мӱнман кок сусу—тагачы ӱза йӱшла пачмы кӧчы. ӱза йӱшлам бӱдырамашвлалан ныр пӱша куштылташ маньн пачна. Празньыштына толшы пашкуды сола бӱдырамашвла, йӱшлам анчӧват, йӱжӧш лыктӧвы. Анзыкыла тӱмданлаок мӱ-

ат йашла пөрт дон мадмы лыкым пачына ма-
ньэвы“.

Ти гишанок эчэ Мозырски округ гыц сират:

„Лэльчица солаштына шукәршән вычимна äза ан-
чым пөрт бндэ пачылты, пиш сусу ылына. Äза анчым
пөртым помэшык томаэш партна. Цила ушәмвла кэрт-
мышты сэмьнь палшэвы. Бндэ хрэсань игшывывла
35-ын соты, ирэ кйдэжан пөртышты ирок нэгән ва-
ды йактэ кыргышталыт.

Äвашты сусу ылыт, Совет властьюлан таум ёштат.“

Äза анчым пөрным, мадмы лыкым, игшывы садым
ушәмвла палшымы дон ёшкэ силана донок пачынна
манмым цила вэцынок пиш шуку сират. Ёрвэзывллаан
тэхэнь вәрвлам пачмылан äвавла пиш сусу ылыт.

Тэгэ изин-ольэнок хрэсань ёлымаш у корныл
ләктын миа. Пасна пөрт моло улы гынь, äза йашла
дон игшывы садым тэлэшат кодаш лиэш. Кидпаша ёш-
тыш äвавлалан тиды пиш кэрал ылэш.

Килт кашы Ёрвэзывла дон сола Ёдырамашвла гишан.

Сола воктэн туан игшывы гыц пасна, окнья вок-
тэн пуры эдэм кымыл вычэн кашшы ёрвэзывла шу-
кы улы. Тэхэньвлам циламок жэплэн нэлмыкы, пиш
кого цуца погына. Кынан ёдырамашыжы нёнымат
әшэшыжы нэлтэ ак кэрд.

Голодный год годым шуку хрэсань ёдырамаш
колэн, ёрвэзышты тылыкэш кодыныт. Кёзыт Союз
рэспувылык мычкына тэхэньвла кок млыон нэры
погына. Вырсы дон нужда год годым äтьашты-äваш-
тым йамдэнытат тылык ёрвэзывла сола гыц шёлы-

ныт. Нѣны ала ѳлца мычкы сарвалэн килт каштыт. Изи алавла гѣц вагон лѣвалан, ташкалтыш пылдырѣш кѣчалт кого алавлашкы, Москваш моло, толын, тиштат ѳлица мычкы килт каштыт. Кильт каштмашын пурьжы пѣлы: шолѣш, ахальѣш ѳркнаш дѣ йѳнысыр пѣшавлаѣш вѣлѣ тѣды тымда. Кѣшан тыгыды шолы гѣц когош вѣлѣ кѣат, нѣмахань пѣшалан йардым, йалахайвла, шолышт, йѳн кашшывла лит.

Тидым цаклэн, тылык игшывымат локтылшы ѳлымаш гѣц пѣрѣгыдѣ ак ли. Нѣнын лишашлыкыштым ужын, сѣнзам кымэн шѣндаш ак кѣл. Кок мльион пройагы, йѣл халык ѳлымашым локтылшывла, шалэн колтымвла, пыраш-лѣкташ вѣртыдымвла, шѣды аравла,—масак агыл вѣт! Нѣнын лошты мльионак пѣлакшоқ хрѣсань ло гѣц, сола гѣц лѣкшывла ѳлыт. Нины гишан шаналтэн мыштышы хрѣсаньвлажы циланок шаналтыдѣ ак кѣрдтѣп.

Ти эртыш ивла мычкы советвласть килт кошшы тылык ѳрвѣзывлалан оксам шуку шѣвыш. Тѣнгѣ гѣнынѣт, ти шѣвымаш цилаштыланок ситарэн кѣрдтѣ. Кѣзыт игшывы пѣртвлашты Союз кымдыкыштына 250 тѣжѣм тылык игшывывлам казна анжа. Ниным йал вѣкы шагалташ, эдѣмыш сарэн шоқташ кѣлѣш.

Игшывы пѣртвла пѣлэн казна окса донок нѣнылан мастарлык вѣрвлам пачаш тѣнгалыныт. Игшывывлам ѣпшат, столъар, слѣсар, кнѣига ыргышы артѣльвладшы ушат. Ти корны дон кѣн нѣны ак йамѣп. Тупыньѣш кѣшы ѳрвѣзывлам пѣша дон вѣлѣ ытараш лиѣш. Тѣхѣнь игшывывлалан мѣланды пѣшѣ ѳштым артѣльвлам лыкташ тѣнгалыныныт. Кѣчывал вѣл Крым сѣндалык тѣр воктэн килт кашы игшывывлам мѣланды

пәшаш пижыктәныт, виноградым дә мол кыцкывлан погыклат. Сола гыц ләкшы брвезывлан пәша бштымышты шоэш. Мүланды пәша нйным йалахайыш кәмаш гыц ытара, пәша бштышы кәрал әдәмыш сәра.

Солаш мйнәшок толмыкышты, хрәсань пәшам кычатат, килт каштмы бйлымашыштымат, шолыш ташмыштымат цила мондат, йәл ганьок лит.

Килт каштшы брвезывлам ытарән кәрдшыжы лач ти корны вәлэ ыләш. Тиды вәлэ нинылан палшымашым пуэн кәрдәш.

Нинылан лаштык пумы дон дә молы пумаш дон вәлэ палшымаш ынжы ли. Тиды нйным йалахайышкы килт каштмаш дә куштылгы пәша бштән бйлымашкы вәлэ колта. Ниным хрәсань йиш лошкы шәлаташ кәләш. Хрәсань пәшаәш кушташ, тымдаш кәләш. Солашты ылышы кидпашазывла йбдә шәлатән, әпшатлаш, ыргәмым, кәмым ыргаш, пәцкам, лоткам бшташ тымдаш кәләш.

Ти корны вәлэ тылык килт каштшы игшывывлалан палшымашым пуэн кәрдмыжым толқан бдырамашвлажы циланок цаклат. Солавла гыц нйны ләкшы ылыт, кызытат кыдыжы кәат, алавла мыч килт каштыт. Нйным мйнәшок солавлашкы пөртылташ кәләш.

Хрәсаньвлалан нины гыц кид шалалтән: „кәат гынь, йамыт гынь, мә палшән ана кәрд“, манын, ик-тат тун кодын ақ кәрд. Нины цила хрәсань шачышылыт.

Нинылан цилан ик араш ушныман палшыш кәләш. Кыцә тидым бштымла?

Солавла йбдәок вәш палшыш комитьәт улы. Ти комитәтвла тәхән игшывывлан бйлымашым тәрлыша-

шлык ылыт. А́тья-а́вашты колэн кэмыкы, игшывы дон пурлыкшым йори айырым эдэмлан, опэқунлан, анчаш пуат. Тылыквлан пурлыкышты укэ гынь, Ёшкымыштым молы куды йиш воктэн анчаш пуат, палшэн миат. Тылык пижыктыш куды йишыжат тўэш ак код. У закон сэмбінъ тэнэ пёртым тёлкык игшбыввлан цилаланок мўландым общэства пушашлык ёлэш. Тёлкык игшбывь шот мўландыжы налог гыц ётлалтэш. Пыртышылан гидэ палшымашым пуа; тылык игшывыжым локтылалтмаш гыц пэрэга, мўланды паша ёшташ тымда.

Килт каштмаш кого шёртнык ылэш. Ти шёртныкым цилан қычэн, палшэн вэлэ сйнаш лиэш. Сэдындон сола йёдэок килт, кычэн каштшы игшывывла гишан скотовлашты попышашлыквла ылыт.

Пётарлиок сирэн налын, цила килт каштшы игшывывлам: тылыкшым, кыцзыжым шотыш нэлэш кэлэш. Икты коттэ лёмын циламок пэлэн нэлмыла. Йёл сола гыньат тёдым шотыш нэлтэ кодаш ак қэл, тёдым тёл солаэшок тёрлэн пуаш кэлэш. Тидэ мәнман сола игшывы агыл, манаш ак қэл. Нёны цилаланок йёлын ылыт, нёны шачмы солаштым йамдэныт, нёнын иктыштат укэ.

Ти килт каштшы игшывывлам махань уланрак дё йишгым кудышкы пуаш қелмыжым скот ёшкэок пынзалтыш памакым ёштыжы. Скот пырташ ёштымым иктат пыдыртэн ак кёрд, иктат ам пырты манын ак кёрд. Нёным чиктышашлан оксам погаш кэлэш. Кыдым, махань кидпашазы докы, тымдап манын пижыктымашымат, скоток рэшэн путэ ак кёрд. Андыкылажы вара ёлымашыштым, тымёнымашыштым вэш

палшыш комитьэтшат, йэльэгаткывлаштат, Ёдырамаш паша видшывлаштат анчышашлык-вла ылыт.

Килт каштшы, тылык игшывывлан Ёлымашышты гишан сола йал халыклан пыт шаналташ келеш. Вуй йёр шаналтыш эдемжы иктат ти паша гыц каран ак кёрд. Комунла Ёлаш келеш, тёнам веле тылык, шу-жышы, шалэн колтымы Ёрвезывлана ак лиеш.

Комунла—сола йал дон—палшаш циламок кын-дараш куштылгы!

Кыды сола-йал халыкшы ти корны дон кэаш тёналын.

ВКП йачейкывла, Ёдырамаш паша видшывла, йэльэгаткывла, комсомольцевла ти гишан попат, килт каштшы игшывывла вёрц шалгат. Пашаштымат анчык-таш лиеш.

Тылык тон килт каштшы игшывывлан хресань халык палшымы гишан тэвэ журнал тон казэтеш мам сират.

„Мадонна, Вороньёж губерньан Рожьэствэнски солаштына, килт каштшы игшывывлалан пукшым вёрым пачыныт. Кераллык йар-вёрым хресань вла Ёшкэ пуэныт. 1925 иштыш май тёлзын 30 ым пукшэн лыкна, ийёуныштыжы 82 Ёрвезым пукшышна. Йэльэгаткывла оксам постараг, качкыш-йёушым йамдылат, кидпащазы воктэн пижыктылыт, пэцка Ёштым артьёлым лыктэ-тэвы“. („Крестьёнка“ журнал 18 №-р).

Вэс куды йишыш тёрзэш пижыктым игшывывла йужыжы худан Ёлат. Хресань йиш лоштыш нёнын Ёлымашым йэльэгаткывла, вэш палшыш хресань коми-тьэтвла анчышашлывла ылыт.

Тэнэ тэвэ Ёлаш пыртым йужы Ёрвезы гишан сират.

„12 ияш килт каштшы Сэмоным Тыхонов, кулак, токыжы урдаш нэлы. Ёрвэзы ўшкуж ганьок лэлы пашавлам ёштыш, кыралы, шырш, шёргы гёц пум шыпштыш. Маншаш кён, когораклаок цила пашам ёшэдымы. Шёлалташат тёдылан ирык ыш ли. Вёдланат, вольык токат, нырышкат, цила вэрэ ёрвэзым орлык-ландарылы.“

Йэльэгаткывла комитьэт пёлышыш тидым пыртэ-вы. Тыхоновым тёшкы кандэвы, ёрвэзым шыпшын нэльэват тылык хресань вэтылан палшаш пуэвы. Ёр-вэзым лэлы паша дон орлыкландарымаш ынжы ли, манын кэлэсэвы“.

„Мя донна, Рэзань губэрньан солавла воктэн, йэльэгатывла килт каштшы ёрвэзывлам погэн, кид-паша йёнатылман артьэльвлат ушныклат, кид-паша ёшташ нёным тымлат. Качкыш йёшыштым нёны ён-дэ ёшкёок ситарат. Ёрвэзывла кидпашам йаратат, кёчэн кашмаш кёц караньыт. Окня воктэн лош-тык кёчэн ак каштэп“.

„Томски губэрньан Писульи йаышты ёдырамаш скотышты килт каштшы ёрвэзывлалан палшымаш қи-шан поэвы. Ёдырамашвлан кымылышты пырыш. Ир-годымок сола мычкы погаш лэктэвы. Кёрдышты сэ-мынь цилан палшэвы. Ик тётъя луатшымурым шу-кёршэн сарта шёндаш манын урда ылын, тёшкы пы-рэват, пэрэгэн урдым луатшымуржым тётъя лык-тын пушат кэлэсыш: „сарта шёндымэшкы, нуждалан палшэмат йажоракэш толэш“, манэш.“

Укэанраквлажы роколмам, морком, рэвым кандэвы. Уланраквлажы лашашым, выргэмым пуэвы. 170 тэнаш

йарварым цилажы постарэвы. Килт каштшы Ёрвэзы-
влам пукшым вӑрым пачэвы“.

Пиш шуқы килт каштшы Ёрвэзывла тэлым Кры-
мэш погынат. Тӱжэмын алавла мычкы килт каштты.
Йужывлажым игшывы пӑртыш пуат, шуқыжымок хрэ-
саньвла кудыйишышкышт нӑлыт.

Ставрополь уйӑздыи ик сола гӱц тэвэ мам
сират:

„Солаштына килт каштшы игшывывла 43 н погы-
нэныт ылыы. Окня воктэн кӱтӱн кашттыт, лаштыкым
сарвалат. Пичывла воктэн анышты амалэн кашттыт,
йылатэн қолтымыштым вэлэ вычы. Нинылан палшаш
манын скотышты попышна, погаш қомисым айырышна.
Комсомольцывла спектакльым шӱндэвы, лоторыйым
бштэвы. Йӱльӱгаткывла сола мычкы ма шон кӱралым
погэвы. Ёрвэзыдым дон улан куды йишыш солайал
12 Ёрвэзым пуаш ли. Ёнӱшг пыртӱп ылыы, бдыра-
машвла намысландарӱват нӱльэвы. Котшыжылан пук-
шым вӑрым пачэвы. Тӱнгӱ вара килт каштшы Ёрвэзы-
вла окня воктэн кашташ пырахэвы.

Кильт каштшы игшывывлалан палшым гишан ӱр-
дыж-мӱндыр солавла гӱц тӱнгӱ сират. Йӱлланат ти
корны доноқ кӱаш кӱлнӱжы.

У школ гишан.

Хрӱсань игшывылан аза пӑрт, мадмы лык, игшы-
вы сад гӱц пасна пӱтарлы тымӱнмы школ дон қоғо
школвла кӱлыт.

Тымӱнӱтӱ игшывым кодаш аккӱл манмым йӱн-
тымырак аҵажат цақла. Тымӱнмашын пайдажым кӱ-

лэсылтэок пӕлы, циланок тидым шижыт. У школын пӕшажым пӕлэн эчэ шоқтыдэлыт. У сэмьнь тымдымым хрэсаньвла ужыт. Хрэсань суртышкы Ёрвэзынвла эскурси дон тымэньаш толмыштым нӕны ужыт. Шонгыраквлашты каштмым ужын попат: „Йыдал пыдашым тӕгатэн каштмэшкы, тымэнь сӕнзэм ылы“—маныт. Тымдышы скотышты школлан мӕландым йадэш. Марывла: „мӕландыжы малан кэлэп? Мӕланды дон лыдаш, сираш ат тымдыш!“ маныт.

Школышты у програм дон тымдымым, магань пайдам пумыжым хрэсаньвла ак цаклэп. Школэш пионьэр отрядвла погынымымат шонгыраквла Ёшкэ турэшыншты йыштылыт: „тымэньшаш годым параван“ дон мырым вэлэ мӕгырыктат“—маныт.

Тэхэнь тупынӕш шайавлам солашты хрэсаньвла шукуы попат, тоштыла Ёлаш тымэньыныт, тошты Ёлымаш сэмьм Ёнэшт вашталтэп. Ёлымаш со анзыкыла кэа, ик турэ ак шалгы, цила вэсэм миа. У школынат пӕшажы молэмын. Хрэсаньлан тидым ынтылдарэн пуаш кэлэп. Школышты пэрви лыдаш, сираш, шотлаш тымдатат йара ылы. Ёндэ тиды вэлэ агыл.

У школ тымэньшы Ёрвэзывлалан лыдаш, сираш вэлэ ак тымды, йӕргэцышты ма ылымь цила туса-рыкта, пӕлыкта. У школ хрэсань хозанлык видымым—кыралмым, ширымым, ўдымым, вольык тон урдым кӕквлам анчымым, шурны шачыш лӕкмым, шурны пӕша Ёштымым моло цила тымда. У школ у сэмьнь мӕланды пӕша Ёшташ хрэсаньвлам йӕмдыла.

Сэдындон тэвэ тымэньшы Ёрвэзывла эскурси дон хрэсань суртышкы каштыт. Нӕны хрэсань суртыш толын сӕнзашты донок ужын, пӕшажым, ашпым-

жым йажон тымэнь нәлын кәрдыт. Изиньәкоқ біндә циламоқ тусараш, тәшләш тымдат. Тымэньшывла фавриқш, заводш кәат. Тышты қыцә коат, қыцә сақырым, спичқам, сыравачым, пичалым бшпат, цила тымэнь нәлыт. Нәны карәм воктән, әңыр тәйр мыққы каштын, бшқымыштын йәйргәц сәндальқыштым тымэньыт. Махань рокәш, мам ұдап-қушташ моло цила пәлат.

Қыцә қавшта пичы әдырым шәйндымла, қыцә киндым ұдымла, анчықтым пичәй дон нырәш шәйндән, үдән йрвэзывлам тымдат. Сәдындон тымдышы шқоллан, скотышты мұландым йадәш. Қыцә кинды шурным ләктышәным бштәймла, қыцә шалдыра йиш қавштавичы әдырым қуштымла цила учитьыльжок хрәсаньвлалан анчықтышашлык ыләш.

Тоштын лыдаш, сираш вәлә тымдәныт. Кәзыт мұланды пәша пәлышывлаәш тымдат, хрәсань сурт лүкталаш, халықын бәлымашыжым тәрлаташ, игшыыввлалан пәша бшпаш бшқымыштымоқ тымдат. Тәхәнә шқол гәйц нәны бләш йарал әдәмвла ләктыт.

Пәтарли тымэньмы шқолвла гәйц пасна солашты сәмырық хрәсаньвлан шқол улы.

Ниньжы махань шқолвла эчә ылыт? Мам тәшты тымдат?

Тәшқы, пәтарлиш шқолым тымэнь ләкмықы, 14 иаш гәйц 18 и йактә, хрәсань игшывы пыра.

Сәмарық хрәсань шқол йәл вәрқат шанышы хрәсаньвдам йәмдыла. Тәхәнә шқол гәйц тымэнь ләкшы хрәсань игшыыввла цымыр хрәсань хозанлыкым уәмдаш тәйгалыт, бшланышты вәлә йәжо лижы ақ манәп, цилаланок йәжо бәлымаш лижы, маньын шанат.

Самырык хрэсань школ кыцэ хрэсань хозанлыкым видаш, йөнатылмашвлам лүкталаш, кинды шурным йажоэмдаш, йөндонрак кыралаш, шираш, махань вырлык дон ўдаш, кыцэ шурны локтылшы капшангы-вла дон кырэдалмыла, кыцэ мўландым лывырымла, кыцэ волбыкым анчэн, куштымла да молымат тымда.

Пэрви кугижан кычык, тэхэнь школвлам пачаш акат шаны ылын. Кёзыт ёрвэзы тэгэнь школым пё-тараат солайалын ёшкымжынок агроном лиэш. Тё-жэц мўланды паша дон копэрацы пашам ёштэнмыш-тышы эдэм лэктэш.

Тэхэнь школвлам хрэсань халыклан Совет власть дон комуньист парты лыктэш.

Труйышы халыкын тымэньмаш пашажым нёны йаш-ла, мадмылык, игшывы сад, школ кач шёраш цацат.

1926 ин кангыж мычкы 3 тёжэм аза йашлам, тё-жэмак пэлак мадмы лыкым, 800 игшывы садым пачмы. Казна окса доноқ 2.836 игшывы пёртым килт каштшы ёрвэзы влалан ёлашышты пачмы, 860 сёмырык хрэсань школ дон 56 тёжэм пётарлиш школым пачмы.

Пэрви хрэсань вётывлалан палшымаш, игшивы анчым каньысыр гёц кёсарымаш, нёным тымдаш шоньмашат укэ ылы. Совет власть лимыкы вёлэ 8 мльионак пэлак тымэньтыдым пашазы дон хрэсаньым тымдымы. Ти шотышты Сойуз кымдыкыштына 150 тё-жэм хрэсань ёдырамаш халыклан кэрал пашам намал шалга, сандалыкнам виқтарылыт. Анцыкылажы ти шот кушкын дё кушкын вёлэ миа.

Тэгэ хрэсань ёдырамашвла изин-ольэн кўшкыла у ёлышышкы кэн миат. Ёшкё игшывыштылан ёшкы-

мыштын кид донок äза йäшлам, мадмылыкым, игшывы садым, школым ёштат. У, йажо ёлымашыш сәрнал-тыт.

Комунист парты кыш вида?

Пәрвиш торц игшывы анчымаш—тымдымаш кёзыт махань?

Кугижан сола школыштыжы кёзытшыла тымдат ылы кыцэ?

Мам кёзыт тымдымым—кыцэ хозанлык лүкталмым, кыцэ тёдым видымым, кыцэ мўланды пāшам ёштат, кыцэ трактырым, машинавлам кычылтыт—тымдат ылы кыцэ? Солам эльэктрофициандымы гишан, икварэш кыралмаш кышан, ик хозанлык тон ёлымаш кышан попомы моло лин вара?

Хрөсань игшывы гёц агрономым ёшташ шапёныт кыцэ? Тидывла гишан цәрви тымдэныт вара?

Укэ, тымдыдэлыт. Мўланды пāша ёштыш хрөсаным тэнэ ёшташ аштыдэлыт. Пәрви хрөсань помөшыклан, тёдын кёшанышкы, шёйм пачаш пўжалтмөш кёрөдалын, халыклан йарал пāшам ёштэн көрдтө. Школыштыжы лыдаш, сираш дā кугижа вэрц ыдылаш вөлэ тымдэныт. Кугижажы пāшазы дон хрөсаньвлан оқса дон тйви ёдырамаш цуцалан кого цөртывлам шёйн-дэдылын.

Хрөсань вэрц шанаш йәрсыдэ.

Комунист парты дон Совет власть у ёлымашым ёштымашланэн цилам тымдынөшты. Кёзыт цила тымдымашыжат тэнэ ёштымы: сола ёрвэзы сәмырык

хрэсань школым тымэнь лăктэшат, у сэмынь мўланды пашам ёшташ тўналэп, солам пайдара, Ылымашым куштылта. Иқ-қок ишты тэхэнь школвла рэспувиль-кнан волостьвлажы йёдэок лит. Тўнам у агрономвла-на скотышты икварэш кыралмын пайдажым, кыцэ хрэ-сань хозанлыкым видымым моло хрэсаньлан кэлэсэн пуат.

Комуньист партыат тўпқок вэт вида. Пашажат тўдын тўдок—хрэсань хозанлыкым йажоэмдаш, сола хозанлыкым иктыш (кольэктивыш) цымыраш, хрэсань халыкым Ылымашым куштылташ, Ырвэзвлалан шко-лым пачаш.

Ёндэ пэрвишым анчалына.

Пэрви сакой йиш школым кўлан ёптэныт? кўм тўшты тымдэныт? Тў школвлашты пайарын, чиновнь-ык, пайан купэцвлан игшывым тымдэныт. Школвлам ашнаш кугижан кычык шуку оксам пўтарыш (паша-зы дон хрэсань шотэш). Ти окса пайарын тьэтъявля-лан вэлэ йарыш. Кўлан пэрви игшывы садавлам ёш-тэдылыныт?

Буржуй шачшы—кушшылан вэлэ. Тўшты нўным вэс кид йўлмывла дон попаш, олмыдшын кайышла-нылаш тымдэныт. Тўжэц шўныдымывла, нўима паша-лан йардымывла тымэнь лăктыныт.

Ёндэ пашазы дон хрэсань шачышым вэс сэмынь тымдат. Нўнылан игшывы садым, йашлам, сэмырык хрэсань школым пачыт. Пашазы дон хрэсап игшы-вывла рабфақышты тымэнь, кого школвлашкы дă уни-вэрситьэтшыкы пыраш йамдылалтыт.

Пашазы дон хрэсань игшывывла сандалықнам ви-даш, Ылымашым у сэмыш сарышашланэн, тўрсырым,

килт каштамашым, кычэдалмашым пйтараш манын тымчнэйт.

Тишкы тэвэ комунист парты вида. ВКП (б) парты цила пашазы дон хрэсань шачышлан тэртэок анжэн кушташ, тымдэн лыкташ талаша. Тйдын шаны-машыжы—икты кодтэ, цилам, анчэн куштэн тымды-шашлык нэры школым, игшывы садым, йэшлам, игшы-вы пэртым пачын шокташ сора. Тйнам вэлэ пашазы дон хрэсань бдырамашвла кулы йиш ло лэлы паша гйц карагыт, пүэргы дон тэр социализман хозанлык-нам йшташ шот, игшывына вла у ылымаш йшташ йараллыквла лит. Кйзыт, хозанлыкна ингыдэм шомэш-кы, халык йшкэ палшымыжы дон, труйышы пашазы дон хрэсанын ви дон, халыкын тйрлй ушэмвлан палшымы-шты дон игшывынам анжэн кушташ, тымдэн шокташ ца-цэна. Ти пашашты пашазы дон хрэсань бдырамап-влалан анзыц вуйлалтыя шалгымла.

анын

1 (6)

тэок

аны-

мды-

гшы-

шазы

паша

лык-

шташ

мэп-

дон

ымы-

и ца-

мап-

ЦЕНА 15 К.

41132

Map.

2-509

Handwritten notes in Cyrillic script, possibly describing a location or map details.

Handwritten Cyrillic letter 'и' (i).

Handwritten Cyrillic letter 'м' (m).